

Сосна, У.А. Вайна 1812 года і беларускае сялянства / У.А. Сосна // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки: Сборник научных статей. В 2-х ч. Ч. 1. Вып. 6 (11) / Под ред. В.Ф. Беркова. – Мн.: РИВШ, 2008.

У.А. Сосна

БДУ, Мінск

ВАЙНА 1812 ГОДА І БЕЛАРУСКАЕ СЯЛЯНСТВА

У эпоху напалеонаўскіх войнаў беларускія сяляне мелі шанц на атрыманне асабістай свабоды, аднак, самае большае, што на нейкі час было зроблена – гэта канфіскацыя маёнткаў прыхільнікаў французскага імператара. Затое паўсюднай з’явай сталі рэквізіцыі і рабаўніцтвы ваюючых бакоў. У сялян не заставалася іншага выйсця, як весці барацьбу за хату, вёску, маёмасць, ратавацца ў лясных гушчарах і гуртавацца ў партызанскія атрады. Значная маса іх была рэкрутавана і прымала ўдзел у рэгулярных ваенных дзеяннях. У слаба падкантрольных уладам месцах сяляне стыхійна ажыццяўлялі свае сацыяльна-грамадскія ідэалы, якія ў сутнасці зводзіліся да ліквідацыі прыгонніцкіх адносін і ўсяго, што іх увасабляла. З завяршэннем вайны сялян вярталі да выканання ранейшых абавязкаў.

Падзеі французска-рускай вайны 1812 г. заўсёды былі прыцягальнымі для навукоўцаў і краязнаўцаў, што асабліва заўважна ў наш час. Зусім нядаўна выйшла манаграфічнае абагульненне В.В. Шведа і С.У. Данскіх аб заходнім рэгіёне Беларусі ў перыяд напалеонаўскіх войнаў [1]. Для айчынных напалеаністаў гэта кніга з’яўляецца важным падсумаваннем усяго зробленага і арыенцірам для далейшага пашырэння і паглыблення як тэрытарыяльнага – на ўсё Беларусь, так і тэматычнага вывучэння вайны 1812 г. Высвечаны шэраг перспектыўных сюжэтаў і кірункаў даследавання гэтай цікавейшай еўрапейскай эпохі. Адзін з такіх кірункаў – месца і роля сялянства, тым больш, што ў гістарыяграфіі XIX – пачатку XX ст. знайшлі адлюстраванне пераважна ваенныя дзеянні, і ўдзел сацыяльных вярхоў у падзеях напалеонаўскай эпохі, а савецкія гісторыкі глядзелі на ўсё праз прызму сацыяльна-класавай барацьбы і выключна антыфранцузскай зададзенасці паводзін сацыяльных нізоў. Дзякуючы намаганням гісторыкаў-напалеаністаў знойдзена і апісана нямала

фактаў аб жыцці і дзейнасці беларускіх сялян у гэты складаны час, якія, аднак, патрабуюць непрадзятага крытычнага супастаўлення і комплекснага абагульнення, не выключаючы, зразумела, і пошуку новых, раней незаўважаных ці праігнараваных звестак і матэрыялаў. Шматабяцальным тут бачыцца зварот і да фальклорна-літаратурных крыніц, створаных сялянамі і пра сялян.

Яшчэ напярэдадні вайны адносіны паміж буржуазнай Францыяй і феадальнай Расіяй выклікалі абвастрэнне палітычнай сітуацыі ў беларускай вёсцы. Служыць да Напалеона, у Княства Варшаўскае рушылі праз граніцу многія шляхціцы. У адказ царскі ўрад распачаў секвестрацыю іх маёнткаў. Але гэтае мерапрыемства праводзілася стрымана і асцярожна з-за магчымасці выклікаць лішнюю азлобленасць пануючага саслоўя і накіроўвалася пераважна на тое, каб не выкарыстоўваліся сродкі з маёнткаў для арганізацыі замежных атрадаў [2, с. 408]. На паседжанні 29 верасня 1809 г. Камітэт міністраў адхіліў прапанову міністра ўнутраных спраў аб продажы канфіскаваных маёнткаў і вырашыў перадаваць у казённае ведамства, матывуючы тым, што той-сёй з былых уладальнікаў можа апраўдацца і тады трэба будзе з вялікімі для казны выдаткамі задаволіць яго [3, арк. 64-64 зв.; 4, арк. 206 зв.].

Сярод тых, хто імкнуўся ў “слаўныя шарэнгі”, “пад каманду вялікага героя Еўропы”, быў і вядомы сваімі выпадамі супраць царскіх парадкаў і прыгонніцтва шляхціц Адам Чарноцкі (будучы слаўты беларускі славізназнаўца і збіральнік фальклору Зарыян Далэнга-Хадакоўскі). Тагачасную адукаваную моладзь, выхаваную на працах французскіх асветнікаў, да Напалеона магла прыцягваць не толькі надзея на аднаўленне ранейшай дзяржаўнасці, але і антыфеадальныя вынікі яго еўрапейскіх заваяванняў. “Хто неабьякавы да таго, што прыгнятае нас, да штодзённага паклёпу ў адносінаў да палякаў, да рэкруцтва, калі нашых славян гвалтоўна, дзікім спосабам бяруць па дзесяць ад тысячы душ у кожным павеце на здзекі строгіх камендантаў, на голад і галечу, на афяру бязглуздых указаў, той павінен як мага хутчэй паспяшацца да зброі дзеля выратавання зганьбаванай чалавечнасці і

прыгнечаных суайчыннікаў”, – пісаў Чарноцкі [5, с. 8-10, 371]. З гэтага можна меркаваць і аб змесце гутарак прыхільнікаў Напалеона з вясковымі жыхарамі.

За мяжу бегалі і сяляне прыгранічных губерняў, асабліва Гродзенскай. Як паведамляў 27 мая 1811 г. міністру паліцыі гродзенскі губернатар важнейшымі прычынамі замежных сялянскіх пабегаў былі тады імкненне выратавацца ад рэкрутавання ў расійскую армію ці пазбегнуць пакарання памешчыкаў; першыя з іх вярталіся пасля заканчэння рэкруцкага набору. Паводле ўказа ад 24 жніўня 1809 г. усіх тых, каго ўдалося злавіць і вярнуць прадпісвалася аддаваць у салдаты, а непрыгодных ссылаць як бадзяжных на крапасныя работы. Так меркавалася спыніць “адлучкі” сялян за мяжу [6, арк. 1-1зв.; 5-6].

Сялянскае пытанне ўсплывала ў планах і дзеяннях імператараў Напалеона і Аляксандра I, якія вялі палітычную барацьбу за землі былой Рэчы Паспалітай. У гэтым суперніцтве, што палягала перш за усё ў перацягванні на свой бок шляхецкага саслоўя, тым не менш дапускаліся рэверансы і ў адносінах да ніжэйшых пластоў насельніцтва заходніх губерняў Расійскай імперыі. Напалеонаўскія агенты, якія пранікалі ў край напярэдадні вайны, маглі абяцаць усім станам не толькі аднаўленне былой дзяржаўнасці, але і буржуазныя правы і свабоды. У складзеным па даручэнні Аляксандра ў 1811 г. М. Агінскім, К. Любецкім і Л. Плятэрам праекце “Палажэння аб праўленні аўтаномным Вялікім княствам Літоўскім” у процівагу канстытуцыі Варшаўскага герцагства таксама прапаноўвалася паступовае на працягу дзесяці гадоў, асабістае вызваленне сялян ад прыгоннай улады. 27 студзеня 1812 г. Аляксандр I у сваіх заўвагах па прэктку зазначыў Агінскаму: “між тым не забывайцеся пра земляробаў; гэта карыснейшы клас насельніцтва, а ў вас усё яшчэ абыходзяцца з сялянамі як з ілотамі” [7, стб. 682-683]. Аднак, ажыццяўленне праекта зацягнулася: кансерватыўна-нацыяналістычныя сілы ў вышэйшым расійскім кіраўніцтве бычылі ў ім спробу расчляннення і аслаблення імперыі.

Калі Беларусь стала арэнай ваенных дзеянняў, 7 ліпеня 1812 г. была выдадзена “Адозва генеральнай канфедэрацыі Каралеўства Польскага да палякаў, якія знаходзіліся ў рускай службе”, дзе утрымліваўся заклік да

жыхароў заходніх губерняў выступіць са зброяй у руках супраць расійскай дзяржавы [8, арк. 12-13]. Значная частка шляхты гэты заклік падтрымала і склала марыянеткавы адміністрацыйны апарат адноўленага Напалеонам Вялікага Княства Літоўскага.

Паводзіны сялянаў падчас ваенных дзеянняў вызначаліся не столькі дэмагагічнымі абяцаннямі адносна аблягчэння іх долі, дарэчы, не заўсёды і даходзіўшымі да іх, колькі зменамі ў рэальнай жыццёвай сітуацыі. На плечы сялянаў лёг асноўны эканамічны цяжар вайны, бо яны падвяргаліся рэквізіцыям і проста рабаўніцтву ваюючых бакоў. “Выганяем мужыкоў жаць і малаціць, бяром дзе што знойдзем звыш раскладкі”, – занатаваў у сваім паходным “Журнале” князь Васіль Вяземскі, – таму “зямля стогне, зімой людзі будуць паміраць з голаду, калі непрыяцель сюды ўзойдзе” [9, арк. 97 зв.]. Дынабургскі павятовы страпчы паведамляў пра паводзіны адступаючых расійскіх войскаў наступнае: “Казённыя сяляне староства Дынабургскага данеслі мне, што праходзячыя розныя палкі, каманды, казакі, гусары, рэкруцкія партыі і іншыя чыны робяць напады на сялянскія дамы з застрашваннем, спярша дамагаюцца грошай, і тыя, у каго знойдуцца, адбіраюць, таксама бяруць розныя рэчы, жывёлу і коней, словам, рабуюць усе пажыткі сялянскія... Сяляне ад такога нападу вырашылі супольна бегчы...” [10, с. 43].

Новая ж улада не толькі не адмяніла прыгон, як гэта было ў Варшаўскім герцагстве, а, насупраць, павялічыла ў сваю карысць паборы з сялян, чым выклікала ўзмацненае супрацьдзеянне і варожасць апошніх, інспіравала ўцёкі ў партызаны. “Калі ў гэтым мясяцы праз Барысаўскі пав. праходзілі французскія войскі, – паведамляў 27 ліпеня 1812 г. мешчанін Ю. Юзафовіч, – то салдаты цалкам абрабавалі сялян: на палях пакасілі і пазабіралі жыта, у маёнтку Таміловічы забралі ў сялян і ўладальніка харчаванне, збожжа, быдла, хатнюю птушку, коней. Салдаты ходзяць па падворках узброенымі групамі і страляюць па людзях. Аднаго селяніна забілі і пахавалі, другога выстралам паранілі ў руку, так што і сёння ён не валодае ёю. Адна жанчына была паранена ў бок штыком і да сённяшняга дня невядома ці выжыве” [10, с. 43].

У найбольшай ступені цярпелі сяляне, якія знаходзіліся на шляху руху вайсковых мас абодвух армій, пра што сведчаць вынікі абірання сялян Дзявошыцкага староства Барысаўскага павета: “...І таму адныя ад поўнай нястачы памерлі, а іншыя для здабывання сабе пракармлення паразыходзіліся, так што амаль палавіннай часткі цяпер у наяўнасці няма” [11, с. 30-31].

У такіх умовах жыхары многіх вёсак пакідалі хаты, забіралі маёмасць і ўцякалі у лясы [12, с. 218-223]. Яны стыхійна ператвараліся у партызан, нападаючы на асобных салдат і фуражыраў. Вядомы партызанскія атрады вёсак Стараселле, Мажаны, Есьманы і Кляўкі ў Барысаўскім, Варонкі ў Дрысенскім, Жарцы (актыўна ўзаемадзейнічалі з расійскімі войскамі) ў Полацкім паветах і інш. Варта, аднак, улічваць, што шырокавядомыя з гэтай нагоды Жарцы – вёска рускіх стараабраднікаў, якія былі схільныя падтрымліваць расійскія інтарэсы ў краі ў часы палітычных замяшанняў (найбольш яскрава – у 1863 г.). Таму нельга адназначна сцвярджаць, што ва ўсёй масе беларускага сялянства пярвейшымі былі прарасійскія настроі ў гэтай вайне. Найвялікшым іх жаданнем была непадлегласць памешчыкам і стаяўшай на абароне сацыяльных інтарэсаў апошніх расійскай і французскай адміністрацыі, што сцвердзіла, паводле падання, адна беларуская жанчына, якую Напалеон спыніў на дарозе і пацікавіўся, за каго яна ў гэтай вайне. Імператар атрымаў наступны адказ: “Ды я-б, кажэ, хацела, каб француз, заняўшы Маскву, пагнаў, пагнаў, ды і сам не вярнуўся!” [10, с. 42]

Нейкі час Напалеон не супраць быў абAPERціся на сялян, але не беларускіх (тут яго напэўна задаволіла падтрымка часткі шляхты), а рускіх (там на прыхільнасць дваранства разлічваць не прыходзілася). Пра гэта сведчыць прыведзеная гісторыкам В.І. Семеўскім вытрымка з пісьма імператара ад 5 жніўня 1812 г. прынцу Яўгенію Багарнэ ад “узбуджэнні” сялян за Веліжам: “Калі гэта паўстанне адбылося ў старой Расіі (г.зн. не ў губернях, далучаных ад Польшчы), можна было б лічыць яго вельмі выгадным для нас, і мы займелі б з яго вялікую карысць... Перадайце мне весткі аб гэтым і дайце знаць, якога роду дэкрэт і пракламацыю можна было б выдаць, каб узбудзіць паўстанне сялян у

Расіі і прыцягнуць іх на свой бок” [13, арк. 48а].

Можна толькі здагадацца, як было б вырашана сялянскае пытанне ў Літве-Беларусі (магчыма, як і ў Польшчы), калі б Напалеон у Віцебску не перагледзеў першапачатковы свой план дайці да Смаленска і ўпарадкаваць занятую краіну, прыняўшы рашэнне рухацца далей, на Маскву. Ва ўсякім разе, як паведаміў сучаснік, для заспакаення сялян Часовы ўрад ВКЛ выдаў адозву, што такую вольнасць, як у Княстве Варшаўскім яны атрымаюць з заканчэннем вайны, а зараз пад пагрозай суровай кары павінны выконваць ранейшыя павіннасці [14, с. 14]. Магчыма тады так мог быць пракаментаваны змест шырокараспаўсюджанай урадавай адозвы да мясцовых уладаў і землеўласнікаў 6 ліпеня 1812 г., што сяляне знаходзяцца ва ўладзе памешчыкаў і арандатараў маёнткаў да апублікавання новых распараджэнняў.

Ваенныя падзеі і звязаныя з імі змены і паслабленні адміністрацыйнай улады далі магчымасць сялянам у шэрагу месцаў зусім выйсці з падпарадкавання ўладальнікаў, прычым незалежна ад зоны кантролю (французскага ці расійскага).

Так, пяць дваровых людзей адмірала Пушчына з Мінскай губерні адмовіліся падпарадкоўвацца ўладальніку, аб’явіўшы, што “жадаюць служыць гасудару”. Востры характар набылі хваляванні ў Веліжскім, Суражскім, Гарадоцкім і Невельскім паветах Віцебскай губерні. Толькі пры спробе прымусіць падпарадкоўвацца сялян графіні Зубавай быў забіты справаводца эканоміі з мястэчка Усвяты Патоцкі, цяжка збіты 5, ранены 30 і некалькі “усмирителей” прапалі без весткі. 15 верасня сяляне памешчыкаў Ракасоўскага і Савельева сумесна з казённымі падданымі з маёнтка Стайкі, усяго да 300 чалавек, узброіўшыся дзідамі і каламі, зрабілі напад на фальварак калежскага асэсара Вышынскага. Па патрабаванні губернатара расійскі ваенны міністр вымушаны быў адправіць у Віцебскую губерню спецыяльную каманду для навядзення парадку [15, с. 513, 544-545, 580, 585].

Магілёўскі губернскі прададзіцель дваранства пазней пісаў, што “некаторыя маладушныя сяляне ўпадалі ў хваляванні супраць улады

памешчыкаў (марадзёры выклікалі ў іх больш такі дух), прычынялі рабаванне, спусташалі панскія двары, раскрадалі маёмасці, і, урэшце, апошняе імкненне парабілася ў губерні агульным...” [11, с. 51]. Такого роду настроі добра выяўлены ў вядомым у літаратуразнаўстве, але ігнаруемым дасюль у гістарыяграфіі творы Яна Баршчэўскага “Бунт хлопаў”, дзе ў вершаванай форме апавядаецца “як французы выйшлі, самі мужыкі былі панамі” [16, с. 203].

Менавіта Віцебскія выступленні сялян, якія перакідваліся і ў Смаленскую губерню, апынуліся на нейкі час ў цэнтры ўвагі французскага імператара. На яго запыт Багарнэ паведаміў, што гэтыя сяляне знаходзяцца пад цяжкім прыгнётам і калі іх заахвоціць абвясчэннем свабоды як у Княстве Варшаўскім, то ўспыхнула б усеагульнае паўстанне ў Расіі. У Віцебску Напалеон даручыў выведаць настроі ў насельніцтва, каб на аснове ідэй сацыяльнай свабоды перацягнуць яго на свой бок. Нават была выдадзена і ў шэрагу месц распаўсюджана аб гэтым пракламацыя. Здараліся аб’яўленні сялянам вольнасці з боку французскіх ваеннаслужачых. Рэакцыя сялян на “спробу рэвалюцыйнай прапаганды” была бурнай і некантралюемай, выклікала скаргі знаці да імператара і вымусіла яго прыняць меры да аднаўлення ранейшага парадку. Паводле сведчання французскага генерала Ф. Сегюра, Напалеон вырашыў не падымаць рух, які не змог бы накіраваць [17, с. 36-39].

Палітычную сітуацыю ў беларускай вёсцы сцісла акрэсліў ва ўспамінах генерал А. Ярмолаў: “...Праходзілі мы губерні літоўскія, дзе дваранства, спакушанае марамі аднаўлення Польшчы, узбуджала супраць нас слабую свядомасць насельніцтва, ці губерні беларускія, дзе празмерна цяжкая ўлада памешчыкаў прымушала жадаць перамены”. Адсюль нядзіўным выглядае данясенне мінскага губернатара ад 30 чэрвеня 1812 г.: “Сяляне староства Мінскага з нецярпліваасцю чакаюць французана...” [10, с. 43]. Разам з тым, вяскоўцы не праяўлялі актыўнасці да ўдзелу ў ваенных дзеяннях, хутчэй імкнуліся пераचाкаць, прымаючы захады да захавання сям’і і маёмасці. Факты, што беларускі селянін Дзяніс з вёскі Сімакова ў раёне Міра правёў самым кароткім шляхам расійскую казацкую брыгаду ў тыл польскіх войскаў, а

тутэйшы жыхар у раёне Гарадзечна паказаў саксонцам старую, забытую і залітую вадой дарогу, скарыстаную для ўдару па флангу расійскага войска [1, с. 85, 135], былі адзінкавымі. Зрэшты, ініцыятыва кантактаў з мясцовым насельніцтвам належыла вайсковаму камандаванню.

Варагуючыя бакі імкнуліся выкарыстаць сялян у якасці гарматнага мяса, арганізуючы рэкруцкія наборы. Утвораны Напалеонам Часовы ўрад ВКЛ не паспеў з гэтай справай шырока разгарнуцца, а вось у перамогу Расіі ўнеслі ўклад і салдаты, рэкрутаваныя яшчэ да вайны з беларускіх губерняў. Некалькі дзесяткаў тысяч іх было ў часцях 1-ай арміі і асабліва у 3, 24-ай і іншых дывізіях, што вызначыліся у вядомай Барадзінскай бітве. Да прыкладу, толькі ў заходнім рэгіёне (Гродзенская губерня) за 1808-1811 гг. узялі ў расійскую армію каля 9000 рэкрутаў, якіх хапіла б для укамплектавання пяхотнай дывізіі; для арміі Вялікага Княства Літоўскага сабралі ў 1812 г. менш за 3000 рэкрутаў [1, с. 35, 221]. Як правіла, сяляне ішлі ў армію пад прымусам, не маючы да гэтага рэальнай зацікаўленасці. Паводле пазнейшай запіскі каменданта г. Магілёва, “у армію Напалеона не паступіла зусім рэкрутаў..., таму што сяляне ўсе з вёсак разбегліся” [11, с. 49].

Уяўляе цікавасць агітацыйны заклік Часовага ўрада ВКЛ да сялян ад 1 жніўня 1812 г. у сувязі з рэкруцкім наборам: “Сяляне! Звяртаемся да вас, як да людзей, што знаходзяцца пад апекай права, як да сыноў Айчыны, якая трымаецца вашай працай і мужнасцю, а ў адказ забяспечвае вас мірам і свабодай. Нацыя, якая адраджаецца з няволі, не можа існаваць без войска. Толькі ўзброеная сіла можа абараніць асобу і яе маёмасць. У мінулыя часы вашых сыноў забіралі да войска, закутымі ў кайданы. Вы гублялі іх назаўсёды. Служба салдацкая канчалася разам з жыццём. Вашых сыноў пасылалі ў далёкія краіны, за рэкі і моры. Цяпер умовы службы іншыя: ваш сын пакіне бацькоўскую хату толькі на 6 гадоў, служыць будзе ў сваім краі, у сваёй правінцыі, афіцэры будуць ставіцца да яго добра, будзе ісці за службу добрая плата, а па заканчэнні яе ён вернецца ў родную хату да сялянскай працы. Хай не будзе прымусу ў выбарах рэкрутаў! Хай не будзе асоба будучага рыцара

Айчыны зняважана кляймо́м нявольніка!” [10, с. 46].

Знамянальна, што зварот вытрыманы ў годнай форме, з прызнанем заслуг сялян у грамадстве і абароненасці іх правам, з адмовай лічыць нявольнікамі. Праводзіцца выгоднае параўнанне з папярэднімі расійскімі наборамі. Адмаўляецца служба і ўдзел у ваенных дзеяннях на чужыне. На фоне зацятай прыгонніцкай рэчаіснасці гэта магло выглядаць шматабяцальным...

Расійскія войскі вярталіся ў край, жыхары якога, паводле таго ж князя Вяземскага, глядзелі на іх “як на іншаземцаў і непрыяцеляў. У тры месяцы яны ўжо забыліся, што яны падданыя Расіі” [9, арк. 117 зв.]. Такой жа думкі прытрымліваўся і вядомы рускі вайсковы партызан Дзяніс Давыдаў: “... Край, спустошаны і населены палякамі, далёкімі ад спачування ўсякаму, хто носіць імя рускае!” [18, с. 223]. Відаць не выпадкова абсяг яго актыўнага і паспяховага ўзаемадзеяння з сялянствам абмяжоўваўся цэнтральнымі этнічна рускімі землямі Маскоўскай губерні (нават апранаўся ў мужыцкі каптан). Пры набліжэнні да Смаленска такое ўзаемадзеянне заціхае, а далей і зусім спыняецца, хоць афіцыйны зыход з партызаншчыны адбыўся толькі пры межах імперыі. Паказальным для Давыдава стаў выпадак у раёне Барысава, калі сяляне забілі двух расійскіх вайскоўцаў: “Гэта быў лепшы доказ сапраўднага рубляжа Расіі з Польшчаю і намёк на памнажэнне асцярожнасці” [18, с. 235].

Вайна прынесла вялікія спусташэнні Беларусі: шмат загінула людзей, былі разбураны многія гарады і вёскі, амаль напалову скарацілася колькасць жывёлы і зменшыліся пасяўныя плошчы. Па дарозе з Ашмян у Вільню генерал-інтэндант Заходняй арміі Я.Ф. Канкрын амаль на кожным кроку натыкаўся на памерлых, а ў Вільні трупы былі навалены пад самымі вокнамі дамоў. Ён бачыў “няшчасных мужыкоў, якія ў напярэды бадзяліся па лясках” [19, стб. 119]. Толькі добрыя ўраджаі 1813 і 1814 гг. выратавалі народ ад масавага голаду і эпідэміі. Аднак царскі ўрад і ў гэтых умовах працягваў адстойваць прыгонніцкія парадкі. Выключэнне было зроблена для жорстка караных уладальнікам за партызанку жыхароў вёскі Жарцы, якіх дзяржава ў 1819 г. выкупіла ў вольныя хлебаробы.

Маніфестам 12 снежня 1812 г. аб'яўлялася дараванне тым, хто вернецца з-за мяжы ў двухмесячны тэрмін, толькі па сканчэнні якога іх маёнткі канфіскоўваліся. Аднак тады “ўваскрашальнік” Польшчы і Вялікага Княства яшчэ не быў канчаткова пераможаны, і немалая колькасць буйных і дробных землеўладальнікаў па-ранейшаму звязвала свае надзеі з яго спробамі павярнуць назад ход ваенных дзеянняў. Таму канфіскоўваліся дзесяткі тысяч належаўшых ім сялян. Правіламі, складзенымі міністрам фінансаў, прадпісвалася (§11): “Сабраўшы сялян па вёсках, аб’явіць пры земскай паліцыі, што яны назаўсёды паступаюць у кароннае ведамства і што ва ўсіх выпадках будуць абараняемы нароўні з іншымі казённымі сялянамі” [20, арк. 112 зв.-113; 21, арк. 5]. Аднак, прабыўшы ў складзе дзяржаўных каля года, канфіскаваныя сяляне былі вернуты ранейшым уладальнікам маніфестам ад 30 жніўня 1814 г., у якім было аб’яўлена “Ўсяміласцівейшае дараванне” шляхце.

Адным з вынікаў вайны было істотнае скарачэнне рускага дваранскага землеўладання, што склалася шляхам масавых падараванняў беларускіх сялян Кацярынай II і Паўлам I. Яшчэ напярэдадні, адчуваючы пагрозу, Суворавы, Румянцавы, Безбародкі пазбавіліся тут сваіх маёнткаў, якія набыла мясцовая шляхта [1, с. 50-51, 222]. Былыя падданыя каралеўскіх эканомій і старостаў яшчэ больш упэўніваліся ў сваім прыватнаўласніцкім статусе.

З заканчэннем вайны высветлілася, што многія сяляне хаваліся па лясах. Частка з іх пайшла далёка ад родных мясцінаў, разлічваючы ўжо не вяртацца да ранейшых паноў. Нават у Пецярбургу знаходзілася прыкметная колькасць сялянаў з занятых войскамі Напалеона губерняў, асабліва з беларуска-літоўскіх. Таму паўстала пытанне аб вяртанні беглых. Цар пастараўся максімальна задаволіць запросы памешчыкаў. У дадатак да маніфеста ад 30 жніўня 1814 г. ён распарадзіўся «памешчыцкіх людзей», якія пражывалі ўнутры дзяржавы, вярнуць, «куды належаць». Толькі тым, хто апынуўся за мяжой, дазвалялася, пры вяртанні ў вызначаны тэрмін, прыпісвацца да казённага ведамства ці знаходзіць іншы род жыцця. У такім выпадку яны залічваліся памешчыкам за рэкрутаў пры будучых наборах” [22, с. 84].

Падзеі вайны і асабліва ўдзел рэкрутаў у замежных кампаніях дазволілі сялянам даведацца аб іншых краінах, што адлюстравалася не толькі ў новым фальклорна-песенным рэпертуары [12, с. 189-199], але павінна было весці да зрухаў у свядомасці праз параўнанне сваёй прыгоннай рэчаіснасці з жыццём свабоднага заходнееўрапейскага сялянства.

Такім чынам, вайна 1812 г., пры ўсіх надзеях на сацыяльныя змены, рэальна несла вёсцы паборы, разбурэнні, смерць, часовую змену ўладальнікаў. Сяляне прыцягваліся да барацьбы па абодва бакі расійска-французскага змагання, а самі пры магчымасці выходзілі з падпарадкавання памешчыкаў і дзяржаўнай адміністрацыі, аж да партызанскіх дзеянняў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Швед, В., Данскіх, С. Заходні рэгіён Беларусі ў часы напалеонаўскіх войнаў. 1805-1815 гады / В. Швед, С. Данскіх. – Гродна, 2006.
2. Журналы Комитета Министров. – СПб., 1888. – Т. 1.
3. Российский государственный исторический архив (РГИА). – Фонд 379. – Воп. 3. – Спр.104. Дело о конфискации имений у помещиков западных губерний, перешедших за границу, 1809-1814 гг.
4. РГИА. – Фонд 1263. – Воп. 1. – Спр.14. Журналы Комитета Министров. 1809 год.
5. Далэнга-Хадакоўскі, З. Выбранае / Зарыян Далэнга-Хадакоўскі; Уклад., прадм., камент. Л. Малаш. – Мінск, 2007.
6. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). – Фонд 1165. – Воп. 1. – Спр. 85. Переписка с губернаторами пограничных губерний о мерах наказания крестьян, бежавших за границу. 1811-1812 гг.
7. Подвысоцкий А. Граф Михаил Огинский и его отношение к императору Александру Павловичу (1807-1815) // Русский архив. – 1874. – Кн. 1.
8. Российский государственный военно-исторический архив. – Фонд ВУА. – Спр. 3575. О положении перед войной 1812 г. в Герцогстве

Варшавском.

9. Российская государственная библиотека. Отдел рукописей. – Фонд 178. – № 9853.1. Журнал Вяземского, князя Василия Васильевича.

10. Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах. Хрэстаматыя / уклад., навуковы рэд. А.Ф. Смалянчук. – Вільня, 2007.

11. Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов / сост. В.В. Чепко, В.В. Шатилло. – Минск, 1979. – Т. 4.

12. Беларускі эпас / Склад. С.І. Васілёнак, М.Я. Грынблат, К.П. Кабашнікаў. – Мінск, 1959.

13. ГАРФ. – Фонд 801. – Воп. 1. – Спр. 48. Рукопись статьи В.И. Семевского «Волнения крестьян в 1812 году».

14. Mościcki, H. Sprawa włościańska na Litwie w pierwszej ćwierci XIX stulecia / Henryk Mościcki. – Warszawa, 1908.

15. Журналы Комитета министров. – СПб., 1891. – Т. 2.

16. Літаратура Беларусі: першая палова XIX стагоддзя: хрэстаматыя / уклад., аўт. прадм., біягр. даведак і камент. К.А. Цвірка. – Мінск, 2000.

17. Попов, А. Белорусский эксперимент Бонапартия: Что побудило французов сохранить зависимость крепостных от помещиков / Андрей Попов // Родина. – 2002. – № 8.

18. Давыдов, Д.В. Военные записки / Денис Давыдов. – М., 1982.

19. П. Б. Граф Егор Францевич Канкрин. Очерк его жизнеописания. // Русский архив. – 1866.

20. РГИА. – Фонд 1263. – Воп.1. – Спр. 45. Журналы Комитета Министров. 1813 год.

21. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Гродна. – Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 206. Указ Сената о конфискации имений лиц, самовольно отлучившихся за границу, 1813 г.

22. Сборник исторических материалов, извлечённых из Архива собственной Е.И.В. канцелярии / Под ред. Н. Дубровина. – СПб., 1891. – Вып.

4.